

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 3, Article Number: 1C0185

EDUCATION SCIENCES

Received: January 2010

Accepted: July 2010

Series : 1C

ISSN : 1308-7274

© 2010 www.newwsa.com

Nuriye Semerci

Firat University

nsemerci@firat.edu.tr

Elazig-Turkey

**SINIF ÖĞRETMENLERİNİN İLKÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TEMEL
BECERİLERDEN ELEŞTİREL DÜŞÜNMENİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ**

ÖZET

Araştırmanın amacı, "Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim programında yer alan temel becerilerden eleştirel düşünmenin geliştirilmesine yönelik görüşleri"ni belirlemektir. Araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Elazığ ilinde görev yapan 30 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Veriler, görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırmada, NVivo-7 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularından bazıları şöyledir: Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde öğrencinin kendisini rahatça ifade edeceği bir ortamın, soru sormanın, tartışmanın ve okumanın öneminden bahsetmişlerdir. Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde daha çok tartışma ve soru-cevap yönteminin etkili olduğunu, Türkçe ve Sosyal Bilgiler dersinde daha çok geliştirilebileceğini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Düşünme, İlköğretim Programı,
Sınıf Öğretmeni, Nvivo-7, Elazığ

**THE OPINIONS OF CLASSROOM TEACHERS TOWARDS DEVELOPMENT OF CRITICAL
THINKING WITHIN BASIC SKILLS IN THE ELEMENTARY EDUCATION PROGRAMME**

ABSTRACT

The aim of the study is to determine "The opinions of classroom teachers towards development of critical thinking within basic skills in the elementary education programme. The qualitative method was used in the research. The group of the study consists of 30 classroom teachers, working in Elazığ. Data was collected via interview form. NVivo-7 package programme is used in the research. Some of the findings of the research are as follows: Through the period of critical thinking development, they have mentioned about students comfort during the lesson as well as asking questions and discussing the atmosphere topics. They said that critical thinking can be improved much better by the methods of discussing and asking questions, especially in the courses of Turkish and Social studies.

Keywords: Critical Thinking, Elementary Programme, Classroom Teacher, Nvivo-7, Elazığ

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Bilgi çağı, bilginin hızla genişlemesi ve teknolojinin giderek daha çok ortaya çıkması anlamını taşımaktadır. Bu hızlı değişime, yine aynı hızla uyum sağlayacak becerileri kazanmış bireylerin yetiştirilmesi gerekmektedir. Çünkü, bilgi çağının yapısı, çalışma ortamı, geçmişten daha farklı ve karmaşık becerileri gerekli kılacaktır (Mctighe ve Schollenberger, 1991:2). Bilgi toplumundan söz edebilmek için bilgi üreten, yayan, bilgiye ulaşan ve her sektörde kullanan bireylerin varlığını da dikkate almak gerekmektedir. Dolayısıyla, bilgi toplumu bireyi, bilgi üretme, bilgiyi arayıp bulma, nerede ve nasıl kullanacağını bilme, uygun ve yerinde kararlar verebilme, düşünebilme ve problem çözebilme gibi becerilere sahip olmalıdır.

Bu tür niteliklere sahip bireyleri yetiştirme sorumluluğunu üstlenen eğitim kurumları, toplumun sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayacak nitelikli insan gücünü yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Nitelikli insan gücü için yetiştirme işi rastlantılara bırakılmayarak eğitim programı olarak adlandırılan düzenli faaliyetler dahilinde yürütülür. Eğitim programları toplumun kültürü, toplumsal özellikleri, küreselleşme, iletişim teknolojilerinin gelişmesi, bilgi artışı ve teknolojiye dönüşmesi, ülkelerin siyasi ve ekonomik birliklikler oluşturması gibi faktörlerden de etkilenmekte ve şekillenmektedir. İç ve dıştan kaynaklanan bu etkiler eğitim programlarının yapısını, işlevlerini ve işleyişini değiştirmektedir (Gömleksiz vd., 2005).

Ülkemizde, gerek Avrupa birliğine uyum ve küreselleşme gibi dış etkiler, gerekse ulusal (ÖSS, OKS vb.) ve uluslar arası (PISA vb.) nitelikte yapılan sınavlarda öğrencilerin istenilen başarıyı gösterememesi eğitim programlarının yetersizliğini ortaya koymuştur. Yetersizlik nedenleri ile ilgili yapılan eleştiriler daha çok programların ezberci, günlük hayattan kopuk, öğretmen merkezli, öğretilenlerin teorikte kalması yönünde olmuştur. Programların bu eleştirilen noktaları, gelişen dünyaya uyum sağlayacak, varlığını sürdüreceği bireylerin yetiştirilmesini engellemektedir.

Bilgi çağının gereklilikleri ve ihtiyaç duyulan beceriler eğitim kurumlarının amaçlarını ve uygulamalarını etkilemekte ve hızlı değişim, eğitim için özellikle önemli olmaktadır (Mctighe, ve Schollenberger, 1991:2). Bu nedenle, hem gelişmelere uyum sağlayacak bir toplumun oluşturulması, hem de bilgiyi kullanabilen, yeni bilgi üretebilen bireyleri yetiştirebilecek çözümler bulunması gerekliliği Türk Eğitim sistemini zorlamış ve ilköğretimden başlayarak programlarda reforma gidilmesine neden olmuştur. Değişiklik, 2004-2005 öğretim yılında 9 il ve 120 okulda pilot olarak uygulamaya konan, 2005-2006 öğretim yılında da ülke geneline yaygınlaştırılan yeni ilköğretim programları ile başlamıştır (MEB, 2005).

İlköğretim Programları, öğrenmede öğrenciyi aktif olarak merkeze alması, ilerlemecilik felsefesinin yapılandırmacılık akımına dayanması, işbirlikli öğrenme ve çoklu zeka kuramı gibi yaklaşımlar ile bireysel farklılıklara önem vermesi açısından önemli değişiklikler içermektedir. Ayrıca, bugüne kadar yokluğu eleştirilen ve yeni dünyada eksikliği vurgulanan eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, araştırma-sorgulama problem çözme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik, Türkçe'yi doğru etkili ve güzel kullanma gibi bazı temel becerileri de kazandırmayı da amaç edinmiştir (MEB, 2005). Bu becerilerin tümü önemli ve bilgi toplumu bireyinin sahip olması gereken becerilerdir. Bunların içinde, dünyanın hızlı değişimine karşı etkili tavır almayı ve yaşam boyu öğrenmeyi temele alan (Celuch and Slama, 1999:135) bilgiye ulaşmada, güçlükleri daha kolay aşmada bireye yardımcı olan unsurlardan birisi olarak kabul edilen, hemen hemen tüm

hayatımızda kullanılabilen (Woolfolk, 1998:318) bir beceri olan eleştirel düşünme önemli bir yer tutmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Araştırmanın amacı, "Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim programında yer alan temel becerilerden eleştirel düşünmenin geliştirilmesine yönelik görüşleri"ni belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, sınıf öğretmenlerinin;

- Eleştirel düşünmeden ne anladıkları,
- Eleştirel düşünmenin nasıl geliştirilebileceği,
- Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde hangi yöntem ve tekniklerin kullanılabileceği ve,
- Hangi derslerde daha çok geliştirilebileceği noktalarında görüşleri alınmıştır.

3. ELEŞTİREL DÜŞÜNME (CRITICAL THINKING)

Eleştirel düşünme, toplumun etkili işlemesi için gerekli olan iletişim ve yargılama becerilerinin bir seti olarak (Celuch and Slama, 1999:135) yanıltıcı reklamları tanıma, toplanan verileri tartışma, tartışmadaki yanlışları ve varsayımları belirleme (Slavin, 2000:283) bireylerin kendi kendine düşünmesinde, propogandaların olumsuz etkisini gidermede, iyiyi kötüden ayırmada kullanılır. Böylece birey hiçbir şeyi olduğu gibi doğrudan kabul etmeyerek, sosyal, bilimsel, kültürel standartlar açısından tutarlılık, geçerlilik bakımından yargılar ve değerlendirebilir (Kazancı, 1989:41). Aynı zamanda eleştirel düşünme, bakılan noktanın arkasındaki sonuçları görmeyi (Crawford, 2005), söylenenleri muhakeme etmeyi, ölçüt kullanmayı, mantıklı çıkarımlar yapmayı (Browne ve Freeman, 2000:302) mümkün kılar. Karar verme ve problem çözme yolları hakkında bireyin kendisine yansıtma yapmasını sağlar. Böylece birey her zaman ne hakkında düşündüğünün farkına varır. Problemin çözümü hakkında farklı bir yol düşündüğünde ya da herhangi bir hata ile karşılaştığında keşfetmek için inceleme yapar. Eleştirel düşünen birey yaptığı görevlerde bir çok zorlukla karşılaşsa bile, öğrenme için fırsatlar oluşturur ve zorluklara meydan okuyabilir (Crawford, 2005). Bir probleme çözüm ararken başarılı ya da başarısızlığının nedenini düşünerek başarılarından ya da başarısızlıklarından öğrenebilirler (Brightman, Tarihsiz). Bireyin bilgiye daha kolay ulaşmasını ve karşılaştığı güçlükleri daha kolay aşmasını sağlayacak bir unsur olarak görülen eleştirel düşünme, sürekli, kasıtlı ve bilinçli bir şekilde yapılan, karar alma ya da problem çözme ile sonuçlanan, bunun için ise veri toplamayı gerektiren karmaşık bir entelektüel beceridir (Hudgins vd., 1984:329).

Eleştirel düşünmenin anlamı Dewey'in (1910:6) bilgi yapısını aktif, kararlı ve dikkatli bir biçimde düşünme olarak tanımladığı yansıtıcı düşünme tanımına dayanmaktadır. Yansıtıcı düşünme, kararı erteleme, şüpheyi sürdürme ve açık zihin egzersizlerini kapsar. Öğrenilenler üzerinde yansıtma için sına, karşılaştırma ve sorgulama yaparak düşünme zorunludur (Brightman, Tarihsiz). Tüm bu aktiviteler eleştirel düşünmede de bulunmaktadır. Eleştirel düşünme kavramını ilk kullanan (Biesta and Stamp, 2001:59) ve öğretmenler açısından tanımlayan (Smith, 1991, 48) kişi Ennis'tir. Ennis, 1960'lı yıllara kadar yansıtıcı düşünmeye dayanarak ve sadece yazılı anlatımları içine alarak (Kayabaşı, 1994:43; Kazancı, 1989:38) açıklanan eleştirel düşünmeyi, sözlü anlatımları da tanımın kapsamına alarak ve yazılı sözlü anlatımların belli mantık kuralları içinde değerlendirerek bir anlatımın anlamını bulmak, onun kabul ya da reddedilmesine karar vermek olarak tanımlamıştır (Ennis, 1986). Ennis'in bu tanımı ifadelerin doğru

değerlendirilmesi olarak da ifade edilebilir. Bu tanım kapsamındaki doğru değerlendirme de ise, bir ifadenin anlamını kavrama, gerekli sonuçları çıkarma, tanımların yeterliliğini değerlendirme, kanıtlanmış otoritelerin kabul edilebilirliğini denetleme ve mantıktaki çelişkileri, tutarsızlıkları ya da belirsizlikleri yargılama gibi durumlar bulunmaktadır (Moore, 2004:5). Ennis bu tanımını, daha sonra tekrar gözden geçirerek eleştirel düşünmeyi, bireyin ne yapacağı ya da neye inandığına karar vermeye odaklanan kabul edilebilir yansıtıcı düşünme olarak tanımlamıştır (Ennis, 1991:68). İşbiroğlu (2002), eleştirel düşünmeyi, düşünmenin en gelişmiş, en ileri biçimi olarak kabul etmekte ve saplantısız, nesnel ve derinlemesine düşünme olarak tanımlamaktadır. Scriven ve Paul (1992) entelektüel bir disiplin olarak kabul ettikleri eleştirel düşünmeyi iletişim, mantık, yansıtma, deneyim ya da gözlem süreci yoluyla bilgi ve fikirleri aktif bir şekilde kavramsallaştırma, uygulama, sentezleme ve değerlendirme olarak ifade ederler ve bilginin kişinin inancına eylemine rehber olarak kullanmasının bir süreci olarak da görürler (Akt. Ikeunobe, 2001, 21).

Ennis ayrıca (1986:10), eleştirel düşünmenin tanımlanmasında kullanılacak düşünmede pratiklik, yansıtıcılık, kıyaslanabilirlik, amaç ve eylem olmak üzere beş anahtar niteliğin olduğunu ve eleştirel düşünmeyi tanımlarken bu niteliklerin bileşimini kullanmak gerektiğini ileri sürmüştür. Anahtar niteliklerden amaç, eleştirel düşünmenin bilinçli yapıldığını, pratiklik hızlı düşünmeyi, kıyaslanabilirlik ise karşılaştırma yapabilmek için standartlar veya ölçütlerin önemli olduğunu ifade etmektedir.

Eleştirel düşünme ile ilgili tanımlamalar incelendiğinde, tek bir düşünme etrafında değil, değişik düşüncelere açık, düşünceyi uygulamayla destekleme, bilgi parçaları arasında benzerlikler ve farklı şekillerde ilişkiler bulma, problemleri çözmek için alternatif yolları ve çözümleri bulma ve yorumlama, problemleri çözmek ve yapılandırmak için bilgilerin doğruluğuna ve ilişkisine karar verme gibi durumları içerir (Brightman, Tarihsiz). Başka bir ifadeyle eleştirel düşünme, bilgiyi arama, fikirleri muhakeme etme, fikir üretme, farklı ve birleşik olmayan benzer kavramlar arasında ilişkiler kurmadır (Craver, 1999:1).

Tüm bu açıklamalardan sonra eleştirel düşünmenin, bir sonuç değil, sonuca gitmek için bireyin gösterdiği davranışların tümünü içerdiği söylenebilir. Bu süreçte problemin tanımlanması, hipotezlerin formüle edilmesi, ilgili verilerin toplanması, hipotezlerin değerlendirilmesi ve önceki konu alanı uzmanlarından bağımsız sonuç ve tartışmaların türetilmesi gibi durumlar bulunmaktadır (Craver, 1999:2). Eleştirel düşünme, bir süreç olarak kabul edildiğinde sürekli hareketliliğin ve gelişimin gerekli olduğu söylenebilir. Hareketliliğin sağlanmasında en önemli koşul, belli bir otoriteye körü körüne bağlanıp, otoritenin her dediğini bilinçsizce kabul etmemektir (İşbiroğlu, 2007).

Yukarıda sıralanan tanımlar ve açıklamalara dayanarak eleştirel düşünmenin karakteristik özellikleri şöyle sıralanabilir (Craver, 1999:3):

- Eleştirel düşünme doğrusal değildir. Bu nedenle, önceden belirlenmiş bir yol takip edilmemelidir.
- Eleştirel düşünme süreci çok yönlü bir eğilimdir ve tek bir bakış açısından anlaşılmaz.
- Tek bir çözümü değil daha fazla çözümü gerektirir ve her bir çözüm avantaj ve dezavantaj içerebilir.
- Değerlendirme ve yorum gerektirir. Eleştirel düşünmede sadece siyah ve beyaz değil gri de vardır.

- Farklı bakış açıları ve bu bakış açılarıyla çelişkilerin bulunması ve çoklu kriterlerin işe koşulmasını gerektirir.
- Problemlerin belirsiz öğelerini de kapsar.
- Düşünme süreci, bireyin kendi kendine düzenlenmesini gerektirir. Eleştirel düşünme öğrenildiğinde öğrenciler karşılaştıkları görev ya da problemlerde öğretmenlerinden bağımsız bu süreci uygulayabilmelidirler.
- Çabaya dayalıdır. Düşünme sürecinde birçok belirsizlik vardır. Bu belirsizlikleri kaldırmak için sıkı ve güçlü bir çalışma gereklidir.

Eleştirel düşünmenin özellikleri incelendiğinde bir zihinsel beceri olmasının yanında duyuşsal özelliklerinin de bulunduğu görülmektedir. Eleştirel düşünen birey problemi çözmek için süreci başlatmalı ve bu süreçte gerekli olan bilgileri toplayarak bunları kullanırken çaba göstermeli, farklı bakış açılarından bakmada esnek olmalı ve zorluklarla mücadele etmelidir. Ikeunobe (2001:20) eleştirel düşünen bireylerin yapması gerekenleri şöyle sıralamıştır:

- Fikir ve konuları analiz edebilmelidir.
- Bilgiyi sunabilmeli ve değerlendirebilmedir.
- Problemleri tanımlamak ve çözmek için yaratıcı yaklaşımlar bulabilmelidir.
- Fikirleri anlaşılır hale getirebilmeli, ifade edebilmeli, organize edebilmeli ve açıklayabilmelidir.
- Farklı çalışmalardaki açıklanmış konuları inceleyebilmeli ve mantıklı kararlar alarak bilgiye ulaşabilmelidir.

Buradaki açıklamalara göre, eleştirel düşünmenin karmaşık bir zihinsel beceri olduğu, bireyin sorgulayarak ve araştırarak karar vermesine dayalı bir süreci kapsadığı söylenebilir. Bu noktadan bakıldığında her bireyin eleştirel düşünmesi gerektiği iddia edilebilir. Ancak eleştirel düşünme, karmaşıklığı ve çok yönlülüğü içerik zihinsel bir beceri olması nedeniyle ciddi bir gelişim sürecini gerektirmektedir. Dolayısıyla eleştirel düşünmenin öğretilmesi ve geliştirilmesi gereklidir. Bu durumda en büyük sorumluluğun eğitime ve eğitim kurumlarına düştüğünü söylemek yanlış olmaz. Özellikle yurt dışında eleştirel düşünme tüm eğitim kurumlarında eğitimin çok önemli amaçlarından birisi olarak kabul görmekte ve eğitimciler için sürekli bir ilgiyle karşılaşmaktadır (Philips and Bond, 2004:277).

Eleştirel düşünmenin öğretilmesinde ve geliştirilmesinde eğitim kurumlarının program, yönetici, kaynak, araç-gereç gibi tüm öğeleri önemlidir. Kullanılan programların dayandığı felsefe, yapısı, işleyişi, yöneticilerin tutumları ve kullanılan araç-gereçlerin çeşitliliğinin yanında en baskın öğe öğretmen olmaktadır. Öğretmenlerin, bireylerde davranış değişikliklerinin meydana gelmesi sürecinde bütün faaliyetleri yürütmesi (Erden, 1998) nedeniyle eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde de doğrudan etkili olan kişiler olduğu konusunda uzlaşma sağlanmıştır (Costa, 1991:31).

Düşünmeyi geliştirmeyi amaç edinen bir öğretmen sınıfın şartlarını düşünmenin öğretilmesi yönünde ayarlamalıdır (Costa, 1991, 31). Öğretmenin kişisel mesleki özellikleri eleştirel düşünmenin geliştirilmesini engeller ya da destekler. Eleştirel düşünmeyi destekleyen kişilik özellikleri arasında cesaretlendirici ve destekleyici olma (Erden, 1998:42), iyi iletişim kurma (Gömleksiz, 2002), anlayışlı, hoşgörülü ve sabırlı olma (Tekişik, 2003), demokratik bir yapıya sahip olma gibi özellikler bulunmaktadır. Ayrıca, öğretmenlerin açık fikirli olmaları önemlidir. Açık fikirli olan öğretmenler kendi görüş ve öğretim uygulamalarına, soru ve tepkilere karşı daima açık davranış gösterir, alternatif çözümler

üretirler ve bu sayede öğrencilerin düşünme becerilerinin gelişmesine katkıda bulunurlar (Gözütok, 2000).

Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde her ne kadar öğretmenin kişilik özellikleri önemli ise de öğretmenin mesleki açıdan yapacağı etkinlikler de kuşkusuz etkilidir. Hassard (2004:332) eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde, öğretmenlerin aktif öğrenmeye odaklanması, öğrenmenin sosyal ve kişisel bakış açısını birleştirmesi, anlamak için yazma, konuşma ve okumaya teşvik etmesi ve öğrencileri gerçek yaşamla ilişki kurabilecekleri problem örneklerini sunması gerektiğini söylemektedir. Düşünmenin geliştirilmesinde oluşturulacak ortam da önemlidir. Öğretmen, öğrencilerin fikirlerini yapılandırırken ve sonuçlandırırken, güvenli, risk almaya izin veren, yaratıcı ve pozitif bir sınıf iklimi oluşturmalıdır (Costa, 1991:31). Bu da güvenli bir ortamı (Berman, 1991:11) ve şeffaf bir sınıf iklimini (Mielke, 1989:3-22) gerektirir. Bu ortamda öğretmenin kullandığı ifadeler ve öğrencileriyle kurduğu iletişim, cesaretlendirici, destek verici ve ödüllendirici olmalıdır. Öğrencilerin zihinsel süreçlerini harekete geçirmeyi sağlayacak soruların sorulması, eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde diğer bir önemli noktadır. Soruların niteliği ve cevaplandırma şekilleri önemlidir. Düşünme geliştirilmek isteniyorsa; öğretmen, cevabı evet-hayır olmayan, açık uçlu sorular sormalı ve öğrencisinin de böyle sorular sormasını teşvik etmelidir. Ayrıca cevapları geliştirici yönde destek sağlamalıdır. Düşünmenin geliştirilmesinde öğrencinin hem kendi kendine düşünmesi, hem de diğer arkadaşlarıyla iletişim kurması gereklidir. Öğretmen grup çalışmaları yaptırarak birlikte düşünmeyi sağlarken; onların, ödevlerini yaparken ve soruları cevaplandırırken kendi kendilerine düşünmelerini sağlamak için teşvik etmelidir. Özgür tartışmaya ve ıraksak bakış açısının oluşturulmasını kabul etmeli ve bu yönde öğrencilerini cesaretlendirmelidir (Slavin, 2000:283). Özetle günümüzde bireyin sahip olması gereken en önemli becerilerden birisi olan düşünmenin geliştirilmesinde öğretmenin rolü yadsınamayacak kadar önemlidir.

Bir öğretmenin düşünmeyi geliştirmesinde temel etken, düşünebilme becerisine kendisinin sahip olması ve bunu amaç edinebilmesidir. Kendisi eleştirel düşünemeyen öğretmenin öğrencilerine kazandıracığı ancak yine bilginin ezberlenmesi olacak ve bundan öteye gidemeyecektir. Ülkemiz açısından düşündüğümüzde bu durum önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşünmenin geliştirilmesinde, öğretmenlerden kaynaklanan zorlukların en önemlilerinden birisinin geleneksel eğitimle yetişen öğretmenlerin varlığı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Geleneksel öğretmenlerin yenilikleri kabul etmemeleri, kullanılan kaynak ve yöntemlerin ezbere yönlendirmesi gibi olumsuz durumlar eleştirel düşünmenin öğretilmesini engellemektedir (Kökdemir, 2003; Akınoğlu, 2001:23-24). Ayrıca, öğretmenin sınıfın tek hakimi, alan uzmanı, bilgi aktarıcısı gibi niteliklere sahip olması eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucu, doğal olarak farklı görüş ve düşüncelerin ortaya çıkmasını, esnekliği, cevapların zenginliğini engellemekte, öğrenciyi tek bir doğru cevaba yönelterek düşünmeyi de köreltmektedir.

Eleştirel düşünmenin geliştirilmesine Türk eğitim programları açısından bakıldığında, ilk defa 2004-2005 öğretim yılında pilot olarak uygulanmaya başlanan ilköğretim programlarında daha açık bir şekilde vurgulandığı ve programın önemli temellerinden birisi olarak kabul edildiği görülmektedir. Uygulamaya konulan ilköğretim programında eleştirel düşünme şöyle ifade edilmiştir (MEB, 2005).

"Eleştirel düşünme, kuşku temelli sorgulayıcı bir yaklaşımla konulara bakma, yorum yapma ve karar verme becerisidir. Sebep-sonuç ilişkilerini bulma,

ayrıntılarda benzerlik ve farklılıkları yakalama, çeşitli kriterleri kullanarak sıralama yapma, verilen bilgilerin kabul edilebilirliğini, geçerliliğini belirmeme, analiz etme, değerlendirme, anlamlandırma, çıkarımda bulunma gibi alt becerileri içerir."

Yeni programların teorik olarak eleştirel düşünmeyi geliştirmede etkili olacağı söylenebilir. Kan'ın (2006:201) yaptığı araştırmaya göre yeni Türkçe ve Sosyal Bilgiler Dersi öğretim programlarının eleştirel düşünmede etkili olduğu görülmüştür. Her ne kadar yeni program yapısı itibarıyla eleştirel düşünmeyi geliştirse de öğretmenin sorumluluğu ve rolü tartışılmaz bir öneme sahiptir. Hiçbir etkinlik öğretmen olmadan etkili bir şekilde uygulanamaz ve hiçbir soru öğretmen olmadan etkili bir şekilde sorulamaz ve cevaplanamaz (Brown ve Freeman, 2000:303). Eğitim programlarının, önceden belirlenmiş öğrenme yaşantılarını etkili bir şekilde kazandırması ve kalıcı olması öğretmenin destekleyici, katkı getirici olmasına dayanmaktadır. Öğretmenin destekleyici etkisi yerine bozucu olması durumunda tüm kaynaklar boşa gider ve istenmeyen yönde gelişmelere neden olur (Ertürk, 1986:24). Bu durum özellikle programların yapısının neredeyse tamamen farklılaştığı, öğretmenin rolünün değiştiği durumda daha da etkili olacaktır. Çünkü, iyi anlaşılmayan ve benimsenmeyen yeniliklerin, uygulamada başarı şansı düşük olacaktır (Akdeniz, Alev ve Yiğit, 2004:239). Bunun yanında, öğretmenlerin sadece programın önemine inanması ve kabullenmesi de yeterli değildir. Özellikle yenilenen ilköğretim programlarında bulunan ve geliştirilmesine karar verilen, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme gibi bazı temel dayanaklar için öğretmenlerin bilgiye sahip olması da gerekmektedir. Bu nedenle öğretmen davranışlarının düşünmeyi geliştirici boyutta da incelenmesi gerektiği düşünülerek bir çalışma yapılmasına karar verilmiş ve araştırmacının amacı bu doğrultuda belirlenmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ (METHOD OF RESEARCH)

Araştırma, nitel yöntemin kullanıldığı bir durum çalışmasıdır. İlköğretim programında yer alan temel becerilerden eleştirel düşünmenin geliştirilmesine yönelik mevcut durum ortaya konulmuştur. Bunun için görüşme tekniğinden yararlanılmıştır.

4.1. Çalışma Grubu (Group of Study)

Araştırmanın çalışma grubunu, Elazığ ili Merkez ilçesinde görev yapan sınıf öğretmenleri içinden seçilen 30 öğretmen oluşturmuştur. Örneklem belirlenirken küme örnekleme tekniği kullanılmıştır. Küme örnekleme tekniği, olasılık temelli örneklem belirleme yöntemlerinden birisidir ve araştırma evreninde doğal olarak oluşmuş veya farklı amaçlarla yapay olarak oluşturulmuş, kendi içinde belirli özellikler açısından benzerlikler gösteren değişik grupların bulunması durumunda kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:105). Bu çalışmada, ilköğretim programları ile ilgili 2006 yaz döneminde verilen bir seminere katılan öğretmenler küme olarak kabul edilmiş ve örnekleme alınmıştır. Örnekleme katılan öğretmenlerin kişisel bilgilerine ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyet ve kıdemlerine göre öğretmenlerin dağılımı
(Table 1. The distribution of teacher according to sexuality ve
priority)

Kıdem Cinsiyet	1-5		6-10		11-15		16-20		21 ve +		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kadın	6	20.00	4	13.33	2	6.67	1	3.33	1	3.33	14	46.67
Erkek	5	16.67	4	13.33	2	6.67	2	6.66	3	10.00	16	53.33
TOPLAM	11	36.67	8	26.66	4	13.34	3	10.00	4	13.33	30	100.00

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %53.33'ü erkek, %46.67'si kadındır. Mesleki kıdemlerine bakıldığında ise yüzde 36.67 ile çoğunluğunun 1-5 yıllık kıdeme sahip oldukları görülmektedir. Yirmi yıl ve üzeri öğretmenlerin sayısının daha az olduğu görülmektedir. Yeni öğretmenlerin çoğunlukta olması program değişikliklerinin kabul görmesini olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir.

4.2. Verilerin Toplanması ve Analizi (Collection of data and analysis)

Veriler, yapılandırılmış açık uçlu görüşme sorularıyla toplanmıştır. Görüşme formu, iki adet kişisel bilgilere ait, dört adet eleştirel düşünmeye yönelik altı sorudan oluşmuştur. Görüşme soruları hazırlanırken iki sınıf öğretmeni ve beş eğitim bilimleri uzmanından oluşan uzman görüşlerine başvurulmuştur. Veriler analiz edilirken, daha derin bir analizi gerektiren ve birbirine benzeyen verilerin belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirme ve düzenlemeyi içeren nitel araştırmalarda kullanılan içerik analizi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:227). Çözümlemelerde, NVivo-7 bilgisayar paket programı kullanılmıştır. Araştırmada veriler analiz edilirken öncelikle verilerden çıkarılan kavramlar kullanılarak kodlamalar yapılmıştır. Daha sonra kodlanan kavramlara uygun temalar oluşturulmuş ve kavramlar temaların altında açıklanarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Kavramlar öğretmenlerin cevaplarına göre, temalar ise kavramlara dayalı olarak alanyazın dikkate alınarak belirlenmiştir.

5. BULGU VE YORUMLAR (FINDINGS AND INTERPRETATIONS)

Öğretmenlerin eleştirel düşünme ilişkin algıları eleştirel düşünmenin tanımı ve bireye ne kazandıracağı, nasıl geliştirilebileceği, hangi derslerde ve hangi yöntem-teknipler ile geliştirilebileceği noktalarında incelenmiştir.

5.1. Eleştirel Düşünmenin Tanımına İlişkin Bulgular (The Findings About Definition of Critical Thinking)

Buna göre, öğretmenlere eleştirel düşünmeyi kendilerine göre tanımlamaları istenmiş ve bireye ne kazandıracağı sorulmuştur. Alınan cevaplara göre kavramlar ve temalar Tablo 2'de verilmiştir. Öğretmenlerin tanımları incelendiğinde, öğretmenlerin eleştirel düşünmenin tanımından daha çok eleştirel düşünen bireyin neler yapabileceğine ilişkin vurgu yaptıkları görülmüştür. Bu nedenle özellikle tanımlarla ilgili bulgular bu noktada incelenmiştir. Öğretmenler tanımlarında; daha çok olgu, durum, eser, düşünce, hedeflenen, okunan ya da dinlenenler, kavramların incelenmesinden bahsedilmiştir.

Tablo 2. Eleştirel düşünme tanımına ilişkin tema ve kavramlar
(Table 2. Theme and concepts about definition of critical thinking)

Temalar	Kavramlar
<ul style="list-style-type: none">• Entelektüel şüphecilik merak ve eleştirisi• Özerklik• Bağımsızlık,• Çok yönlü bakış açısı• Benzerlik farklılık oluşturma, çelişkilere dikkat etme• Bilgi kullanımı	<ul style="list-style-type: none">• Kuşku, sorgulama, eleştirme, körü körüne inanmama, doğruyu bulma.• Özgürlük, özgür düşünme, korkmama, çekinmeme• Geniş ufuk, farklı bakış açıları, her, çok yönlü, çok yönlü, ayrıntı• Benzerlik farklılık, olumlu olumsuz yön, farklı tutum, farklı karar, çelişki• Mantıklı bir temele oturuma, mevcut durumu akıl süzgecinden geçirme, Neden Sonuç ilişkisi kurma

5.1.1. Entelektüel Şüphecilik ve Eleştirisi (Intellectual Scepticism and Criticism)

Entelektüel şüphecilik; yeterli ve uygun veriler toplanana kadar karar vermemek ve karar vermek için sürekli sorgulama yapmak, hiçbir şeyi dış görünüşüne göre değerlendirmemek (Mielke, 1989), görüntünün arkasında olanı anlamaya çalışmak olarak açıklanabilir. Gerçeğin nesnel bir şekilde algılanması eleştirel düşünmede önemli bir yer tutar. Gerçek görüldüğü gibi olmayabilir, bu nedenle görünen ya da görünmeyen yönlerini ortaya çıkarmaya ve bunun için de sorgulamaya gerek vardır. Başka bir ifadeyle yazılı, sözlü ya da görüntü ile sunulanların sunulduğu biçimiyle kabul etmeyip eleştirerek sorgulayarak doğruya ulaşmak gerekir (Doğanay ve Ünal, 2006:223).

Öğretmenlerin eleştirel düşünme ile ilgili algılarıyla entelektüel şüphecilik ve eleştirisi teması altında toplanan kavramlar incelendiğinde; kuşku, herhangi bir şeye körü körüne inanmama, sorgulama, eleştirme ve doğruyu bulma olarak belirlenmiştir. Bu kavramlara yönelik öğretmen tanımlarından birisi: "Bence eleştirel düşünme, bir şeye körü körüne inanmamak, o şeyi sorgulamak ve doğruyu bulmaktır" şeklindedir. Bu tanım bu tema altında yer alan hiçbir şeyi dış görünüşüne göre değerlendirmeme ve görüntünün arkasında olanı arama anlamıyla açıklanabilir. Bir öğretmen sadece "sorgulamaktır" derken, bir başkası "doğruları bulmak" olarak açıklamış ancak tanımların devamında diğer temalar altına uygun düşen kavramlar daha çok vurgulanmıştır. Eleştirisi kavramını açıklarken öğretmenlerden biri "kendini de eleştiren insan", bir diğeri ise "eleştirel düşünme, kendi düşüncelerini de eleştirerek aktarma" olarak tanımlamıştır. Bir başka öğretmen ise "eleştirel düşünme, 'inanmaya değer sadece bir doğru vardır' yargısının aksini düşünme, her hangi bir konuda birden fazla doğruya ulaşma çabasıdır." demiştir. Bu temaya ve altında yer alan kavramlara bakıldığında; öğretmenlerin bireyin kendi düşüncelerini eleştirme ve doğruları bulma şeklinde bir algı gösterdikleri görülmektedir. Ancak eleştirisi kavramı eleştirel düşünmede görsel ya da işitsel olarak sunulanların eleştirilmesi anlamını taşımaktadır. Buna dayanarak öğretmenlerin eleştirisi kavramını eleştirel düşünme açısından farklı algıladıkları söylenebilir.

5.1.2. Özerklik-Bağımsızlık (Autonomy-Independence)

Eleştirel düşünme bireyin kendi kendine düşünmesini, başka bir deyişle özerk düşünmesini ifade eder. Bireyler, inançları ve fikirleri doğrudan, olduğu gibi kabul etmeyip kendi kendilerine analiz ederler ve akılcı bulmadıkları fikirleri eleştirirler (Şahinel, 2002, 9). Bireylerin başkalarından bağımsız, kendi değer yargılarına ve inançlarına göre düşüncelerini yönlendirerek karar verebilme gücü olmalıdır. Eleştirel düşünen bireyler, düşünme süreçlerini başkalarının etkilemesine ve kontrol etmesine izin vermeden, hiçbir etki altında kalmayıp özerk ve özgür olarak düşünce inançlarını oluştururlar (Paul, 1991:78). Kendi kendilerine düşünmekten korkmazlar (Mielke, 1989).

Öğretmenlerin, eleştirel düşünme tanımlarından bu tema altında belirlenen özgürlük kavramını daha çok "kendini özgürce ifade etme" olarak algıladığı görülmektedir. Bu tema altında yer alabilecek tanımlardan bazıları şunlardır: K28 No'lu öğretmen "İnsanların kendi düşünce ve görüşlerini, karşısındakine, muhatabına açıkça söylemesi", K9 No'lu öğretmen "Kişinin bir konu hakkında olumlu veya olumsuz düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilmesi", K3 No'lu öğretmen "Korkmadan görüş ve fikirlerini söyleme", K2 No'lu öğretmen "Bireyin basmakalıptan kurtulup kendisini özgürce ifade edebilmesi, düşünce ve görüşlerini her ortamda çekinmeden söyleyebilmesi" ve K16 No'lu öğretmen "Farklı tutum ve kararlar alabilme" olarak tanımlamışlardır. "Özgür düşünme" insanların kendi düşünce ve görüşlerini, karşısındaki muhatabına açıkça söylemesidir. Öğretmenlerin tanımları incelendiğinde özerklik ve bağımsızlık teması altında daha çok korkmama, çekinmeden kendisini ifade etme gibi hususlar dikkat çekmektedir. Bu temanın asıl anlamı olan "başkalarından bağımsız olarak düşünme" anlamı verilmemiştir. Bunun nedeni, araştırmaya katılan öğretmenlerin yetiştirdiği eğitim ortamları ve görev yaptığı kurumların yapısından kaynaklanabilir. Çünkü, öğretmenin tek hakimi olduğu bir sınıfta kendini ifade etme her zaman yetersiz olmuş ve tek boyutlu düşünme öne çıkmıştır.

5.1.3. Bilgi Kullanımı (Usage of Knowledge)

Eleştirel düşünme, aklın ve mantığın kullanılmasını gerektirir. Düşünmenin zihinsel bir süreç olduğu kabul edildiğinde bu daha da önemli hale gelmektedir. Bu başlık altında elde edilen kavramları öğretmenler daha çok okunan ya da dinlenen konuyu mantıklı bir temele oturtma, mevcut durumu akıl süzgecinden geçirme, neden sonuç ilişkisi kurma anlamında kullanmışlardır. Eleştirel düşünme, bilgiyi etkili bir şekilde kazanma, değerlendirme ve kullanabilme yetenek ve eğilimidir (Demirel, 2002, 216). Bu açıdan bakıldığında eleştirel düşünmede bilgi ve bilginin kullanımı önemlidir. Bilginin toplanarak bilgiye bir anlam verilmesi, organize edilerek fikir oluşturulması için; yorumlama, analiz, sonuç çıkarma, açıklama, kendi kendine desenleme, planlama ve ayrıca üzerinde çalışılan konunun daha iyi açıklanmasına yardımcı olabilecek, bilgilerin bulunması için araştırma yapılmasının, eldeki bilgilerin işe yarayacak şekilde ayıklanabilmesinin ve tutarsızlıkların saptanabilmesinin gerekliliğini de göstermektedir. Bilgi kullanımı eleştirel düşünme için, güvenilir bilgi kaynaklarından yararlanma, alternatif bilgi kaynaklarını araştırma ve bunları karşılaştırma olarak açıklanabilir (Paul vd., Akt. Şahinel, 2002, 13). Ayrıca, Yeni bilgilere açık olma, daha fazla bilginin ne zaman ve nasıl kullanılacağını bilmeyi ve bilgiyi transfer etmeyi içerir (Mielke, 1991).

Bu tema altında, K26 No'lu öğretmen "Olay, olgu ve durumları neden sonuç ilişkisi içinde açıklayabilmedir.", K4 No'lu öğretmen "Olgu ve olaylara karşı neden sonuç ilişkisi ile bakma, mevcut durumu

kendi akıl süzgecinden geçirme, yeni sonuçlar bulabilme yeteneğidir.”, K12 No’lu öğretmen “Olayları nedenler ve sonuçlarıyla açıklayabilme yeteneğidir” şeklinde tanımlar yapmışlardır. Bu tanımlar, bilgi kullanma temasına uygun görülmüştür. Çünkü tüm diğer temalar da bilgi etrafında olmaktadır. Ancak, öğretmen tanımlarına bakıldığında her ne kadar imalar olsa da bilgi kullanımı ile ilgili belirgin bir görüşe rastlanmamıştır. Çünkü bilgi kullanımının anlamı, yukarıda belirtildiği gibi bilgiye ihtiyaç duyulmasından, bilginin bulunmasına ve uygun şekle getirip kullanılmasına kadar geçen bir süreci içermektedir. Bu süreçte ise birey zihinsel süreçlerini aktif hale getirerek kullanır.

5.1.4. Çok Yönlü Bakış Açısı Geliştirme (Improving a Multi-Oriented Point of View)

Eleştirel düşünme, tek bir bakış açısından olaylara bakmamayı içerir. Aslında, genelde farklı bakış açılarından bakabilmek güçtür. Ancak doğru bilgiye ulaşmak için, konulara, olaylara önyargılı bakmamak gerekmektedir (Berman, 1991:13). Olaylara tek yönlü bakmak bireyi tek bir doğru cevaba götürerek sorgulamayı engeller. Bu nedenle eleştirel düşünmede yazılı, sözlü ya da görüntülü sunulan her şeyi sadece sunulduğu yönde değil, farklı yönleriyle birlikte inceleme ve görme eğilimi önemlidir.

Eleştirel düşünenlerin bakış açıları sadece siyah-beyaz ve iyi-kötü kavramlarından oluşmaz. Eleştirel düşünenler problemleri, fikirleri, konu ve düşünceleri incelerken bir çok farklı noktadan bakarak çok yönlü bir tanımlamaya giderler (Mielke, 1989). Öğretmenlerin eleştirel düşünme ile ilgili algıları incelendiğinde, bu tema altında daha çok tanımların toplandığı belirlenmiştir. Kavramlara bakıldığında ise, çok yönlülük, geniş ufuk, farklı bakış açısı, basma kalıptan kurtulma, ayrıntı gibi kavramlar belirlenmiştir. Tanımlar ise şöyledir: K9 No’lu öğretmen “Aynı olaya farklı açılardan bakarak değerlendirmektir”, K1 No’lu öğretmen “Olaylar ve konuları ayrıntılı şekilde düşünerek, farklı şekilde yorumlama ve yönlendirmedir”, K19 No’lu öğretmen “Değişik bakış açılarının da bulunduğunu göstermek.”, K6 No’lu öğretmen “Bir konu hakkında farklı yorumlar yapabilme.”, K3 No’lu öğretmen “Olaylara tek bir boyuttan değil, farklı boyutlardan bakabilme, farklı yorumlar yapabilme.”, K10 no’lu öğretmen “Olay ve durumlar karşısında farklı tutum ve kararlar alabilme becerisidir”, K19 No’lu öğretmen “Olaylara çok yönlü bakabilme becerisidir”, K8 No’lu öğretmen “Olayları, kavramları, çevreyi, doğayı çok yönlü inceleyebilen olumlu ve olumsuz yönleriyle açıklayabilme yeteneğidir.”, K30 No’lu öğretmen “Olayları ve konuları ayrıntılı düşüncelerle farklı şekilde yorumlama ve yönlendirmedir”, ve K17 No’lu öğretmen “Aynı olaya farklı açılardan bakarak değerlendirme” olarak ifade etmişlerdir. Bu tanımlar incelendiğinde öğretmenlerin bu tema altında daha çok eleştirel düşünmeyi geniş ufka sahip bireylerin düşüncesi, olaylara çok yönlü bakma, olaylar karşısında farklı tutum ve kararlar alabilme, konuyu her yönüyle ele alabilme olarak tanımlamıştır. Öğretmen tanımları bu tema altında incelendiğinde, öğretmenlerin eleştirel düşünmenin tek boyuttan değil değişik bakış açılarından bakma anlamıyla açıklamaları bu temaya uygun algıladıkları söylenebilir.

5.1.5. Benzerlik-Farklılık ve Çelişiklere Dikkat Etme (Concentrating on (Notice at) Similarities, Differences and Contrasts)

Eleştirel düşünmede tutarlılık önemli bir özelliktir. Eleştirel düşünen bireyler gerek kendi, gerekse kendisi dışında karşılaştığı çelişiklerini fark edebilirler. Ayrıca, benzerlik ve farklılıkları

yüzeysel olarak değil derinlemesine inceleyerek fark ederler. İncelenen konu ile ilişkili olan ya da olmayan bilgileri belirleyerek ilişkisiz olanları ayıklayabilir. Kendilerindeki çelişkileri fark edip gidermeye çalışırken, diğerlerinin görüşlerindeki çelişkileri fark edebilirler (Paul vd., Akt. Şahinel, 2002:19).

Öğretmenler bu tema altında eleştirel düşünmeyi daha çok konunun tutarlı-tutarsız yönlerini, çelişkileri, olumlu ve olumsuz yönleri belirleme ve açıklayabilme, bir şeyin eksikliklerini ve artılarını görebilecek yeteneğe sahip olma gibi durumlarla ifade etmişlerdir. Tanımlara bakıldığında ise, K22 No'lu öğretmen "Bir eserin veya düşüncenin artılarını ve eksilerini görebilecek yeteneğe sahip olabilecek düşünme kabiliyetidir", K26 No'lu öğretmen "Okunan ya da dinlenen bir yazıda belirtilen konunun; tutarlı, tutarsız yönleri, çelişkileri ya da olumlu yönlerini mantıksal bir temele oturtarak: gerektiğinde o yazıyı kendi zihninde yeniden canlandırma", K2 No'lu öğretmen "Eleştirel düşünme, bir insanın herhangi bir konunun ya da nesnenin olumlu ya da olumsuz yönlerini görmesidir" şeklinde sıralanabilir.

5.2. Eleştirel Düşünmenin Geliştirilmesine İlişkin Bulgular (Findings About Improving of Critical Thinking)

Eleştirel düşünmenin geliştirilmesi, öğretmenlerin söylediği belirli kavramlarla açıklanmış, bu kavramlara göre alanyazından yararlanarak temalar oluşturulmuş ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Eleştirel düşünmenin geliştirilmesiyle ilgili öğretmen görüşlerine bakıldığında, tek bir tanım altında farklı kavramların yer aldığı görülmüştür (Şekil 1).

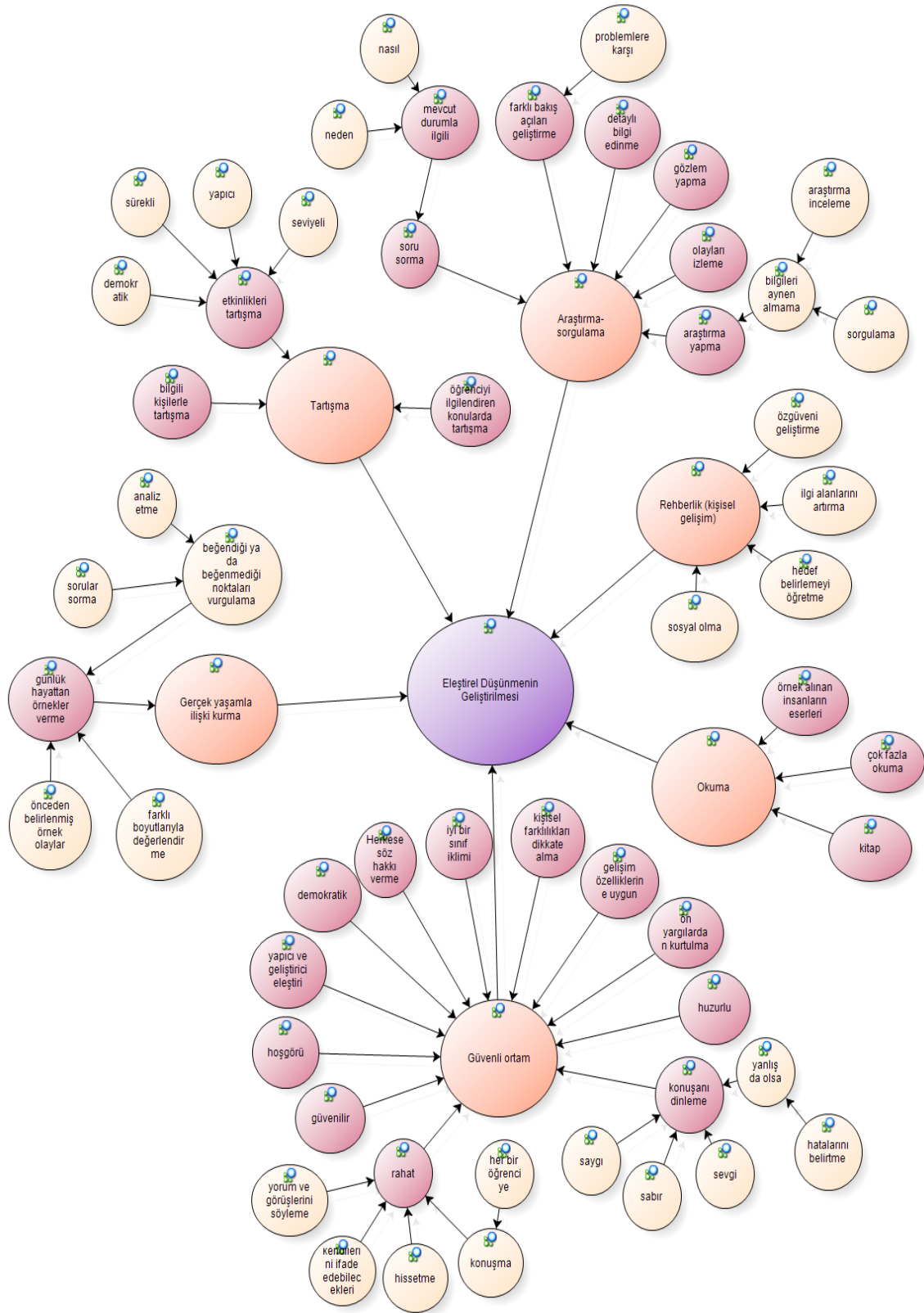
5.2.1. Güvenli Ortam (Safe Atmosphere)

Eleştirel düşünme, öğrencilerin görüş, düşünce ve duygularını korkmadan, alaya alınmadan açıklamalarını içermektedir (Berman, 1991, 11). Öğretmenlerin oluşturacağı bu ortam kalıpcı, kısıtlayıcı ve zorlayıcı olmamalıdır. Öğrenci kendisini değerli ve güvende hissetmeli, en olmadık derecedeki düşüncelerini de söyleyebilmelidir. Öğretmenlerin "Eleştirel düşünme nasıl geliştirilebilir?" sorusuna verdikleri cevapların daha çok bu tema altında yer aldığı belirlenmiştir. Öğretmenler, öğrencilerin görüş ve düşüncelerini rahatça ifade edebileceği huzurlu ve güvenilir ortamların oluşturulması noktasında birleşmişlerdir. Önyargılardan kurtulup onları yanlış da olsa dinlemek gerektiği de vurgulanmıştır. Bu tema altındaki görüşler şu şekilde sıralanabilir: K1 No'lu öğretmen "Öğrencinin yorum vb. kendi görüşlerini rahatça söyleyebileceği bir ortamda.", K11 No'lu öğretmen "Öğrencilere rahat, huzurlu ve güvenilir ortamlar hazırlayarak", K24 No'lu öğretmen "İlkönce önyargılardan kurtulmakla başlanabilir", K23 No'lu öğretmen "Çocuklara, her birine rahat konuşma ortamı vermekle ve onları yanlış da olsa dinlemek ve hatalarını belirtmek.", K18 No'lu öğretmen "Öğrencilere konuşabilecekleri, kendilerini ifade edebilecekleri ortamlar yaratarak." ve K19 No'lu öğretmen "Eleştirel düşünme, başta kişilerin/öğrencilerin kendi yeteneklerinin farkına varması ve bu yeteneklerini özgür bir ortamda ve herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmayan bir ortamda geliştirilmesiyle ortaya çıkar ve gelişir" şeklinde ifade etmişlerdir. Eleştirel düşünmenin nasıl geliştirilebileceği ile ilgili görüşler incelendiğinde, güvenli ortam teması içinde yer alan kavramlardan daha çok konuşabilme ve kendini özgürce ifade edebilmeye vurgu yapılmıştır. Bu kavramlar eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde önemlidir. Çünkü, kalıpcı ve kısıtlayıcı ortamda ancak gerginlik duygusu gelişir ve düşünme durur. Dolayısıyla, kendini ifade etme ve konuşma gibi durumlar ortadan kalkar. Ayrıca

öğretmenler "rahat", "önyargısız" ve "saygı" gibi kavramları da vurgulamışlardır. Zaten öğrencinin kendisini özgürce ifade edebildiği bir ortam oluşturulduğu zaman bu durum yerine getirilecektir. Dinleme kavramı ise yine öğretmenler tarafından belirtilen kavramlardan birisidir. Öğretmen öğrencilerini yargılamadan dinlerken diğer öğrencilerin de dinlemesini sağlaması ancak güvenli bir ortamla gerçektir.

5.2.2. Araştırma-Sorgulama (Research and Interrogation)

Soru sorma, düşünmeyi ateşleyen bir yöntem (Özden, 2000:106) olarak kabul edilmekte ve soru sormanın eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde etkili olan yollardan birisi olduğu vurgulanmaktadır. Sorular sayesinde bir çok kavram hakkında bilgiye ulaşım; inançları, yaşam, dersler ve doğru kabul edilen bir çok şey sorgulanabilir. Ayrıca sorulara verilen cevaplar yeni soruların oluşturulmasına yardımcı olarak daha iyi anlamayı sağlayacaktır (Berman, 1991:12). Eleştirel düşünmede ise sorular, tartışmaya ve düşünme sürecinin başlamasında bir başlangıç noktasıdır (Browne ve Freeman, 2000:302). Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde kullanılacak sorular hatırlama ve tanımayı gerektirecek özelliklerinden öte mantıklı, tutarlı ve araştırmaya yönlendirici nitelikte olmalıdır. Cevabı evet hayır olmayan, açık uçlu, olasılıkları, sorunları içeren, öğrencileri sorunları tanımlama, denenceler kurma, bilgi aramaya, çıkarım yapmaya götüren sorular sorulmalıdır (Doğanay ve Ünal, 2006:250). Bu tema altında öğretmenler tarafından belirlenen kavramlar daha çok araştırma-inceleme ve soru sorma noktalarında yoğunlaşmıştır. Soruların niteliği ise merak uyandırıcı, davranışlarının sonucunun bulunmasına yönelik olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında gözlem yapma, inceleyerek detaylı bilgi edinme gibi noktalar da vurgulanmıştır. Sorular yardımıyla zihinsel süreçler harekete geçirilerek araştırma yapılır ve bilinmeyene ulaşılır. Bu nedenle öğretmenler de eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde sorunun önemini vurgulamıştır. Ayrıca, soruların merak uyandırıcı olması gerektiğini de söylemişlerdir. K5 No'lu öğretmen, eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde araştırma-sorgulama ve tartışma temasıyla ilgili şunları belirtmiştir: "Daha fazla araştırma ve gözlem yaparak, detaylı bilgi edinerek, daha bilgili kişilerle yapıcı tartışmalar yaparak geliştirilebilir". Bu bağlamda, aşağıda tartışma teması verilmiştir.

Şekil 1. Eleştirel düşünmenin geliştirilmesine ilişkin tema ve kavramlar
(Figure 1. Theme and concepts about improving critical thinking)

5.2.3. Tartışma (Discussion)

Tartışma, eleştirel düşünmenin öğretilmesinde etkili olan yöntemlerden birisidir. Tartışmanın eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde etkili olması, nasıl yapılacağı, hangi konuların hangi boyutlarda tartışılacağı önceden belirlenmesine bağlıdır. Ayrıca, etkili bir tartışma gerekli yerlerde uygun sorular sorulmasını gerektirir (Doğanay ve Ünal, 2006:254). Eleştirel düşünmenin katılımcı bir aktivite olduğu kabul edildiğinde (Browne ve Freeman, 2000:302) geliştirilmesinde öğrencilerin düşüncelerini paylaşmaları önemli olmaktadır. Bu nedenle kubaşık öğrenme ve grup tartışması eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde kullanılır (ten Dam ve Volman, 2004:362). Tartışma teması altında öğretmenlerin cevapları incelendiğinde kısaca "tartışma ortamı sağlanmalıdır." görüşü baskındır. Öğretmenler tartışmanın, öğrencilerin kendilerini ilgilendiren konularda olması, tartışma ortamlarının sürekli hale getirilmesi ve seviyeli bir tartışma ortamı hazırlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun yanında öğretmenin birisi tartışmanın bilgili kişilerle yapıcı bir şekilde yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

5.2.4. Okuma (Reading)

Okuma eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde etkili olan hususlardan birisidir. Okumak, Türkçe sözlükte (1992, 1103) dokuz farklı anlamda tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları, "Yazıya geçirilmiş bir metne bakarak bunu sessizce çözümleyip anlamak veya aynı zamanda seslere çevirmek.", "Yazılmış bir metnin iletmek istediği şeyleri öğrenmek.", "Bir şeyin anlamını çözmek"tir. Eğitim ve Eğitim Bilimleri sözlüğünde ise gözle alınan simgelerin anlamını görme yoluyla kavrama işi olarak tanımlanmıştır (Öncül, 2000:822) Okuma işi, iletişime, anlaşmaya yarayan, yazılı basılı ya da bir nesneye oyulmuş simgelerin algılanması ve bunların anlamını kavrama olarak tanımlanmıştır. Öğretmenler okumanın eleştirel düşünmeyi geliştireceğini vurgulamışlar, bu temaya vurgu yapan öğretmenler çok fazla kitap okuyarak, dergi ve gazete okuyarak bu işin gerçekleştirilebileceğini ifade etmişlerdir. Okuma eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde önemlidir. Ancak, okunandan anlam çıkarılarak, sorgulayarak, doğrudan kabul ya da reddedilerek yapılmaması gerekir.

5.2.5. Günlük hayatla ilişki (Relation With Daily Life)

Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde gerçek hayatla bağlantı kuran problemlerin kullanılması önemlidir. Gerçek yaşamla ilişkili problemler öğrencilerin motivasyonunu artırmada kullanılabilir. Gerçek hayatla ilişkili problemler sınıfla ilgili olabileceği gibi, öğrencinin her zaman karşılaşılabileceği keşif gerektiren, hastalıklı, düzensiz ve karmaşık toplumsal problemler de olabilir. (Berman, 1991:11; ten Dam ve Volman, 2004:362). Gerçek yaşamla ilişki kurmaya yönelik ise öğretmenlerden birisi (K25), "Gerçek hayattan örnek olayların seçilmeli (bu örnek olayların ya okunan bir kitap ya da izlenen bir film) ve bu örnek olaylardaki beğendiği ya da beğenmediği yönlerin, tartışılması, ilişkilerinin kurulması ve sonuçta da sen olsaydın burada nasıl davranırdın? Gibi soruların sorulması gerekir" şeklinde ifade etmiştir. Diğer bir öğretmen (K18) ise "Gerçek yaşamdan örneklerin farklı boyutlarıyla değerlendirip sonuçlarına bakılarak eleştirel düşünme geliştirilebilir" olarak ifade etmiştir. Bunların yanında, K7 No'lu öğretmen, "Neden sonuç ilişkisi ile eleştirel düşünmenin geliştirilebilir ve bu ilişki ise kendi yaşadıkları ve sonuçlarının tartışılması ile kurulabilir" olduğunu belirtmiştir. K16 No'lu öğretmen ise, "Televizyonda söylenen ve gösterilen her şeye inanmalı mıyız? gibi soruların sorularak onların farkındalığı

sağlanmalıdır.” demiştir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşleri incelendiğinde, bu temanın anlamını verdikleri söylenebilir.

5.2.6. Rehberlik (Guidance)

Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde kullanılan tüm bu yollar öğretmenin rehberliğinde başarıya ya ulaşacak ya da başarısızlığa neden olacaktır. Öğretmenin rehberlik edici davranışları son derece önemlidir. Öğretmen grubun bir üyesi olarak tartışmaları yönetme, uygun soruları sorma ve öğrencisinin sormasını sağlama, uygun ortam oluşturma vb. noktalarda etkilidir. Eleştirel düşünmede entelektüel merakın (Paul, 1991, 78) önemi dikkate alındığında, merakı oluşturacak ve öğrencileri düşünme eylemine yöneltecek olan kişi öğretmendir. Bunu yaparken, öğrencilerinin kendi düşüncelerine olan güvenini kazanmalarında, kendilerini tanımlarında ve bilgiye ulaşma, problemi çözmeye özetle her bir aşamada öğrencisine destek, yol gösterici olmalıdır. Bu tema altında öğretmen görüşleri incelendiğinde, öğrencilerin özgüveninin geliştirme ve onlara hedef belirlemeyi öğretme, ilgi alanlarının oluşturulması ve çoğaltılması, yeni fikirler verilmesi gibi noktalar öne çıkmaktadır.

5.3. Eleştirel Düşünmenin Geliştirilmesinde Kullanılacak Yöntem ve Tekniklere İlişkin Bulgular (The Findings About Method and Techniques Used to Improve Critical Thinking)

Eleştirel düşünmenin hangi yöntem ve teknikler kullanılarak geliştirilebileceği ile ilgili bir soruya öğretmenlerin verdikleri cevaplar Tablo 3’de verilmiştir. Öğretmenler Tablo 3-4’teki veriler için birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tablo 3. Eleştirel düşünmeyi geliştiren yöntem ve teknikler
(Table 3. Method and techniques to improve critical thinking)

Yöntemler	f	%
Soru-cevap	12	24.5
Tartışma	10	20.4
Beyin fırtınası	5	10.2
Anlatım	4	8.2
Münazara	4	8.2
Gezi gözlem	2	4.1
Deney	3	6.1
Panel	3	6.1
Diğer (Gösteri Drama Örnek olay Çözümleme Küme çalışması)	6	12.12
Toplam	49	100.0

Öğretmenlerin eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde kullanılabilecek yöntem ve tekniklerin neler olduğu konusunda sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde tartışma ve soru cevap yöntemlerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Panel, münazara ve beyin fırtınası da grup tartışması gibi kabul edilirse tartışma büyük oranda kabul gördüğü söylenebilir. Dört öğretmenin anlatım yöntemini eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde kullanılabilecek yöntemlerden birisi olarak belirtmesi ise dikkat çekicidir.

5.4. Eleştirel Düşünmenin Geliştirilebileceği Derslerle İlişkin Bulgular (The Findings About Courses to Improve Critical Thinking)

Eleştirel düşünme hangi derslerde daha çok geliştirilebilir ile ilgili soruya öğretmenlerin cevaplar Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 4. Eleştirel düşünmenin geliştirilebileceği dersler
(Table 4. The improving courses of critical thinking)

Dersler	f	%
Türkçe	20	28.2
Hayat Bilgisi	14	19.7
Matematik	9	12.7
Resim	8	11.3
Sosyal Bilgiler	6	8.5
Müzik	3	4.2
Fen Bilgisi	3	4.2
Bütün Dersler	4	5.6
Diğer (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi İş Eğitimi Görsel Sanatlar)	4	5.6
Toplam	71	100.0

Eleştirel düşünmenin hangi derslerde daha çok geliştirilebileceği sorulduğunda daha çok Türkçe ve Sosyal Bilgiler dersleri öne çıkmıştır. Bunun yanında tüm dersler diyen öğretmenler de bulunmaktadır. Müzik ve Resim gibi derslerde de geliştirilebileceğini söyleyen öğretmenler de bulunmaktadır. Türkçe dersinde daha çok gelişir diyen öğretmenler, bu derste konuşma ve okumaya ağırlık verilmesi, insanların düşüncelerini konuşma yoluyla aktarması, metinlerin örnek olay olarak kullanılabilmesi nedenlerini belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler dersinde ise daha çok malzeme bulunduğu ve soruların daha çok sorulabileceği için bu derste geliştirilebileceğini vurgulamışlardır. Bu durum okullarda sosyal bilgiler dersinin gerçek hayatla daha çok ilişki kurulmasını sağlayan derslerden biri olarak görüldüğünden benimsenmiş olabilir. Matematik derslerinde daha çok gelişir diyen öğretmenler ise probleme vurgu yaparak özellikle problem oluşturma aşamasında sorular sorularak geliştirilebilir demişlerdir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA (CONCLUSION AND DISCUSSION)

Eğitim ve öğretim programların başarıya ulaşması ve istenilen becerilerin geliştirilmesi; öğretmenin, programın öğeleri ve uygulama ilkelerinin gerektirdiği bilgi, beceri, yeterlik ve değerlere sahip olmasına ve uygulamaya yansıtmasına bağlıdır (Gömleksiz vd. 2005).

Ayrıca, programın önemine inanması, altında yatan felsefe ve gerekçelerini bilmesi ve kabul etmesi gereklidir. Öğretmenin bu konudaki sorumluluğunun önemi öğretmen tanımıyla desteklenmektedir. Varış, öğretmeni, öğrenci ile sürekli etkileşim halinde olan, öğrenci davranışlarını, dersin, konunun, okulun ve Milli Eğitimin amaçları yönünde değiştirmekte sorumlu olan kişi olarak tanımlamıştır. Öğretmenin bu sorumluluğu yerine getirirken sadece bilgi aktarma rolünü kullanması yeterli olmamaktadır. Tutum ve davranışlarıyla öğrenciyi etkilemekte ve öğrenci çoğu zaman ne söylediği ile değil nasıl söylediği ve konuya yaklaşımına dikkat ederek olayları yorumlama biçiminden etkilenmektedir. Dolayısıyla bir programın başarıya ulaşması öğretmenlerin isteği ve uyumu ile mümkündür (Varış, 1996:86). Bu nedenden yola çıkılarak yapılan bu çalışmada öğretmenlerin eleştirel düşünmeyle ilgili algıları belirlenmeye çalışılmıştır.

Öğretmenlerin eleştirel düşünmeyle ilgili tanımları incelendiğinde, çok yönlü düşünme ve kendini özgürce ifade etme gibi noktalarda yoğunlaştıkları görülmektedir. Her ne kadar eleştirel düşünmeyle ilgili kavramlar tanımlarda yer bulsa da eleştirel düşünmede önemli olan bazı noktaların öğretmenler tarafından hiç vurgulanmadığı belirlenmiştir. Bu noktalardan bazıları problem çözme, karar verme ve bilgi kullanımınıdır. Bunun yanında eleştirel düşünmede

kanıt toplama, kararı erteleme, dayanaklara göre karar verme vb. gibi birçok nokta olmasına rağmen öğretmenlerin cevaplarında bu kavramlarla karşılaşmamıştır. Ayrıca, programda ifade edilen eleştirel düşünme ile ilgili yorum yapma, sıralama, geçerliliğini belirmeme, analiz etme, değerlendirme, anlamlandırma, çıkarımda bulunma gibi bazı kavramlar da vurgulanmamıştır. Bu da araştırmaya katılan öğretmenlerin eleştirel düşünme ile algılarının yetersiz olduğunu göstermektedir.

Öğretmenlerin eleştirel düşünme ile ilgili tanımları incelendiğinde bazı kavramları farklı algıladıkları söylenebilir. Öğretmenlerin eleştirel düşünmenin tanımlarından oluşturulan temalar altındaki kavramlara bakıldığında bazı kavramların alanyazındaki anlamlarından farklı ifade edildikleri belirlenmiştir. Bu kavramlardan birisi olan eleştiri kavramı daha çok kendisini ve kendi düşüncelerini eleştirme olarak ifade edilmiştir. Eleştirel düşünmede kişinin kendisini de eleştirmesi önemlidir; ancak, eleştiri daha çok algılamaların eleştirisi olarak kabul görmektedir. Eleştiri, bireyin iletişime geçtiği herhangi bir şeyi olduğu gibi doğrudan kabul etmemesi ya da sorgulamadan reddetmesi anlamını taşımaktadır. Düşüncenin kabul ya da reddine sorgulayarak, eleştirerek, şüpheyi sürdürerek karar verilir. Bunun yanında, özerklik ve bağımsızlık teması altında yer verilen özgür düşünme algılayışları farklıdır. Öğretmenler özgürlük kavramını daha çok "korkmadan kendisini ifade etme" olarak algılamışlardır. Ancak, özgürlük "başkalarının etkisi altında kalmadan kendi inanç ve değerler sistemine göre düşünmek" anlamındadır. Özgürlük kavramının korkmadan kendini ifade etme olarak ortaya çıkmasının nedeni öğretmenlerin kendilerini olduğu gibi ifade edememeleri ve ancak etmek istemelerinden kaynaklanmış olabilir. Öğretmenlerin tanımlarında anlamını doğru bulan tema çok yönlü düşünme temasıdır. Bu tema altında yapılan tanımlar ve belirlenen kavramlar eleştirel düşünmedeki anlamıyla örtüşmektedir.

Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde öğretmenler okumanın önemine vurgu yapmışlardır. Okuma, basit bir eylem değildir. Okuyucu okuduklarından anlam çıkarabilmeli ve çözümleyebilmelidir. Bunun yapılabilmesinde okuma eyleminin eleştirel yapılması gerekir. Eleştirel okumayı Carr (1988), değerlendirme ve çıkarımlar yapma, kanıt temelli sonuçlara ulaşmayı öğrenme olarak açıklamıştır (Akt. Doğanay ve Ünal, 2006:257). Eleştirel okumada okunulan metnin açık hale getirilmesi gerekir. Bunun için okuma eylemini yaparken sürekli sorular sorulmalı, okunulunun doğurguları, yazılma nedenleri, örneklerin ve anlamın, doğruluğunu sorgulamak gereklidir (Şahinel, 2002:15). Bir metni okurken kişiyi, bu söylenenleri yapmaya, olayları çok boyutlu görmeye ve yeni durumları keşfetmeye yönelten eleştirel düşünmedir. Bu nedenle okuma özellikle eleştirel okuma eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde oldukça etkilidir. Öğretmenlerin okuma ile ilgili görüşleri dikkate alındığında okumanın nasıl olması gerektiği konusunda bir sonuç çıkarılamaması bu konuda da onların bilgiye ihtiyaçları olduğu söylenebilir.

Öğretmenler eleştirel düşünmenin öğretilmesi ile ilgili görüşleri incelendiğinde alanyazında yer alan temalar ve kavramlara benzer cevaplar verdikleri görülmüştür. Eleştirel düşünmenin geliştirilebileceği ortam tanımlanmış, soru sormanın ve tartışmanın öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca, sadece teorik bilginin yeterli olmadığı ve gerçek hayatta kullanılmasını da sağlayacak örnekler verilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Öğretmenler eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde öğrencilerin kendilerini geliştirmesi, kendini tanıması ve özgüveninin kazanması gerektiği bunun için de öğretmenin rehberliğinin öneminden bahsetmişlerdir. Bunun yanında öğretmenler, tartışma ortamı sağlanmalı ve soru sorulmalıdır, gerçek hayattan örnekler verilerek tartışma yapılmalıdır gibi. Tüm bu

belirtilenler eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde kullanılabilir. Öğretmenlerin görüşleri eleştirel düşünme hakkında belirli düzeyde bilgiye sahip olduklarını göstermektedir. Ancak, bir bilgiye sahip olmanın her zaman iyi uygulamak anlamını taşımadığı için öğretmenlerin söylediklerini nasıl uyguladıklarını da belirleyen araştırmalar yapılmalı ve gerekirse eğitimler ve seminerlerle desteklenmelidir.

Öğretmenler, eleştirel düşünmenin daha çok Türkçe ve Hayat-Sosyal bilgiler dersinde geliştirilebileceğini vurgulamışlardır. Sadece dört öğretmen bütün dersleri vurgulamıştır. Aslında eleştirel düşünmenin tek bir derste geliştirilebileceğini söylemek doğru olmaz. Çünkü, hiçbir disiplin diğer disiplinlerden tamamen bağımsız değildir. Her disiplinin mutlaka birbiriyle ilişkisi vardır ve eleştirel düşünme bu ilişkiyi tamamlar. Örneğin, biyoloji için eleştirel düşünme yaşama sistemine uygulanabilirken, Tarih geçmişteki olay ve kalıplara, sosyolojide ise insan grupları ve grup davranışlarına uygulanır (Paul, 2005, 29). Dolayısıyla eleştirel düşünme tüm derslerde öğretilir. Ayrıca, gerçek hayatta kullanılabilen bir beceri olması nedeniyle tek bir ders ya da tek bir dönemde değil devamlılığı sağlanan ve tüm dönemlerde gerçekleşen bir öğretim anlayışı benimsenmelidir (Woolfolk, 1994:318).

Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde soru-cevap ve tartışma yönteminin daha etkili olduğunu vurgulamışlardır. Bu sonuç öğretmenlerin eleştirel düşünmenin nasıl geliştirilebileceği ile ilgili sonuçlarla tutarlıdır. Öğretmenlerin sistematik olarak uygun sorular sorması ve araştırma sürecini harekete geçirdiğinde öğrencilerini destekler ve önemli fayda sağlar (Browne ve Freeman, 2000:302). Bunun yanında anlatım yöntemini söyleyen öğretmenler de bulunmaktadır. Anlatım yöntemi öğretmen merkezli bir yöntem olarak, öğretmenin bilgiyi öğrencilere aktarmasını içeren geleneksel bir yapı taşımaktadır (Demirel, 2006:77). Öğrenci bu yöntemle pasiftir ve öğretmen ne verirse almakla yükümlüdür. Bu nedenle düşünmenin geliştirilmesinde diğer yöntemler kadar etkili olmadığı söylenebilir. Ancak, yapılan bir çalışmada eleştirel düşünme eğilimi gösteren öğrencilerin grup çalışmalarını kabul etmeyip anlatım yöntemlerini diğer yöntemlere göre daha çok benimsedikleri ortaya çıkmıştır (Ishiyama vd., 1999).

Eleştirel düşünmenin öğretiminde bir çok yol kullanılabilir. Bir konu içerisinde, konudan bağımsız ya da program içerisinde karma olarak verilebilir (McKendree vd., 2007:58). Bu açıdan bakıldığında ilköğretim programlarında eleştirel düşünme program içerisinde karma olarak verilen anlayışı yansıtmaktadır. Ancak bunun için öğretmenlerin tümünün eleştirel düşünme nedir, nasıl geliştirilebilir gibi noktalarda bilgiye sahip olmaları gereklidir. Eğer eleştirel düşünme öğretilmek isteniyorsa öğretmenlerin bu konudaki bilgileri ve uygulamadaki yeterlikleri, araştırılmalı ve eksiklikler giderilmelidir. Ayrıca, düşünmeyi geliştirebilecek öğretmenin kendisinin de düşünme becerisine sahip olması gerekliliği öğretmenlerin de düşünme eğitiminden geçirilmeleri gerektiği söylenebilir.

Bu çalışmada, öğretmenlerin eleştirel düşünmenin geliştirilmesine yönelik görüşleri belirlenmeye çalışılmış ve yeterli olmayan düzeyde bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında bir beceri hakkında bilgi sahibi olmanın o becerinin geliştirilmesinde yeterli olmayacağı da açıktır. Bu nedenle eleştirel düşünmenin ve özelliklerinin ne olduğu, nasıl geliştirilebileceği, bireye ne kazandıracığı gibi noktalarda öğretmenleri yetiştirmek gerekmektedir. Aynı zamanda, öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarına yönelik araştırmalarla eksiklikler belirlenmeli ve giderilmeye çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Akdeniz, A.R., Alev, N. ve Yiğit, N., (2004). Eğitimde Değişim ve Öğretmen Nitelikleri, Orta Öğretimde Yeniden Yapılanma Sempozyumu (20-22 Aralık 2004) Bildiriler Kitabı, Sayfa: 239-246. MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
2. Akınoğlu, O., (2001). Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Fen Bilgisi Öğretiminin Öğrenme Ürünlerine Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara:Hacettepe Üniversitesi.
3. Berman, S., (1991). Thinking in Context: Teaching for Open-mindedness and Critical Understanding, Developing Minds. (Edited by: Arthur L. Costa. USA
4. Biesta, G.J.J and Stams, G.J.J.M., (2001). Critical Thinking and the Question of Critique: Some Lessons from Deconstruction, Studies in Philosophy and Education 20: 57-74.
5. Browne, M.N. and Freeman, K., (2000). Distinguishing Features of Critical Thinking Classrooms, Teaching in Higher Education, 5:3, 3001-3009. (Taylor and Francis 2007).
6. Brightman, H.J., (Tarihsiz). GSU Master Teacher Program: On Critical Thinking, Master Teacher Document, <http://www2.gsu.edu/~dschjb/wwwcrit.html>, adresinden 02.04.2009 tarihinde indirilmiştir.
7. Celuch, K. ve Slama, M., (1999). Teaching Critical Thinking Skills for the 21st Century: An advertising principles case study. Journal of Education for Business, 74(3), 134-139.
8. Costa, A.L., (1991). Teaching For, Of, and About Thinking, Developing Mind, (Edited by: Arthur L. Costa.) USA: Association for Supervision and Curriculum Development publications.
9. Crawford, A., (2005). Teaching and Learning Strategies for the Thinking Classroom. NY, USA: International Debate Education Association.
10. Craver, K.W., (1999). Using Internet Primary Sources to teach Critical Thinking Skills in History. USA: Greenwood Publishing Group. <http://ebrary.com> adresinden 10/10/2009 tarihinde indirilmiştir.
11. Demirel, Ö., (2002). Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme, Ankara: PegemA Yayınları.
12. Demirel, Ö., (2006). Öğretimde Planlama Değerlendirme Öğretme Sanatı, Ankara: PegemA Yayınları.
13. Dewey, J., (1910). How we think. Boston, New York ve Chicago: D.C. Heath & Co., Publishers.
14. Doğanay, A. ve Ünal, F., (2006). Eleştirel Düşünmenin Öğretimi, İçerik Türlerine Dayalı Öğretim (Editör: Ali Şimşek). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
15. Ennis, R.H., (1986). A Taxonomy of Critical Thinking Dispositions and Abilities. Teaching Thinking Skills Theory and Practice (Edited by: Robert J. Sternberg). New York: W.H. Freeman and Company.
16. Ennis, R.H., (1991). Goals for a Critical Thinking Curriculum, Developing Mind, (Edited by: Arthur L. Costa.) USA: Association for Supervision and Curriculum Development publications.
17. Erden, M., (1998), Öğretmenlik Mesleğine Giriş, İstanbul: Alkım Yayınları
18. Ertürk, S., (1986). Eğitimde Program Geliştirme, Ankara: Yelkentepe Yayınları, METEKSAN Ltd. Şti.,
19. Gömleksiz, M., Yaşar, Ş., Sağlam, M., Hakan, A., Sözer, E., Gözütok, D., Saylan, N., Battal, N., Yıldırım, G., Kaya, Z., Ulusoy, A., Aksu, M. ve Yıldırım, A., (2005). Eğitim Programları ve Öğretim Alanı Profesörler Kurulu İlköğretim 1-5. Sınıflar

- Öğretim Programlarını Değerlendirme Toplantısı (Eskişehir) Sonuç Bildirisi (02.12.2005).
20. Gömleksiz, M.N., (2002), Öğretmenlik Mesleğinin Nitelikleri, Öğretmenlik Mesleği (Editör: Mehmet TAŞPINAR). Elazığ: Üniversite Kitabevi.
 21. Gözütok, F., (2000). Öğretmenliği Geliştiriyorum, Ankara: Siyasal Kitabevi.
 22. Hassard, J., (2004). Art of Teaching Science: Inquiry and Innovation in Middle School and High School and High School. USA: Oxford University Press. <http://ebrary.com> adresinden 30.05.2007 tarihinde indirilmiştir.
 23. Hudgins, B.B., Riesenmy, M., Ebel, D., and Edelman, S., (1989). Children's Critical Thinking: A Model for its Analysis and Two Examples. Journal of Educational Research, Vol. 82, No. 6: 327-338.
 24. Ikeunobe, P., (2001). Teaching and Assessing Critical Thinking aqabeylities as Outcomes in an Informal Logic Course, Teaching in Higher Education, 6:1, 19-32. (Taylor and Francis 2007).
 25. Ishiyama, T.J., McClure, M., Hart, H., and Amico J., (1999). Critical Thinking Disposition and Locus Control as Predictors of Evaluations of Teaching strategies, College Student Journal, 33(2), 269-278.
 26. İşbiroğlu, Z., (2007). Eleştirel Düşünme Öğretilbilir mi? <http://www.felsefeekibi.com/site/default.asp?PG=479> adresinden 30.05.2007 tarihinde indirilmiştir.
 27. Kan, Ü., (2006). Yeni İlköğretim Programında Öngörülen Temel Becerileri Kazanmada Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler ve Türkçe Derslerinin Etkilerine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 28. Kayabaşı, Y., (1995) "Eleştirel Düşünme-1". Çağdaş Eğitim Dergisi, Sayı: 208.
 29. Kazancı, O., (1989). Eğitimde Eleştiri Düşünme ve Öğretimi. Ankara: Kazancı Kitap Ticaret. A.Ş.
 30. Kökdemir, D., (2003). Psikolojiye Giriş ve Genel Psikoloji Derslerinin İçeriğinin Değiştirilmesi Hakkında Eleştirel Yaklaşım. Türk Psikoloji Bülteni, 5(13), 28-30.
 31. McKendree, J., Small, C., Stenning, K., and Conlon, T., (2007). The Role of Representation in Teaching and Learning Critical Thinking, Educational Review, 54: 1, 57-67. Taylor and Francis.
 32. McTighe, J. and Schollenberger, J., (1991). Why Teach Thinking A Statement of Rationale, Developing Mind, (Edided by: Arthur L. Costa.) USA: Association for Supervision and Curriculum Development publications.
 33. MEB, (2005). Programların Yaklaşımı, Programın Tanıtımı, http://ttkb.meb.gov.tr/programlar/program_giris/yaklasim_2.htm adresinden 03.06.2007 tarihinde indirildi.
 34. Mielke, A., (1989). Critical and Creative Thinking. Workshop Conducted for Wisconsin State Board of Vocational, Technical and Adult Education (Final Report) (Submitted by Howard D. Lee) University of Wisconsin-Stout Menomonie, WI 54751: Center for Vocutional Technical and Adult Education.
 35. Moore, T., (2004). The Critical Thinking Debate: How General are General Thinking Skills?, Higher Education Research and Development, 23:1, 3-18. Taylor and Francis.
 36. Öncül, R., (2000). Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 1220, İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.

37. Özden, Y., (2000). *Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
38. Paul, R.W., (1991). *Teaching Critical Thinking in the Strong Sense, Developing Mind*, (Edided by: Arthur L. Costa.) USA: Association for Supervision and Curriculum Development publications.
39. Paul, R.W., (2005). *The State of Critical Thinking Today, New Directions For Community Colleges*, No: 430, Summer, Page: 38. Wiley Periodicals, Inc.
40. Philips, V. and Bond, C., (2007). *Undergraduates Experiences Of Critical Thinking, Higher Education Research and Development*, 23:3, 277-294. Taylor and Francis.
41. Smith, C.B., (1991). *A Commitment to Critical Thinking*, USA: Grayson Bernard Publisher.
42. Slavin, R.E., (2000). *Educational Psychology Teory and Practice*, USA: by Allyn&Bacon A Pearson Education Company.
43. Şahinel, S., (2002). *Eleştirel Düşünme*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
44. Tekişık H.H., (2003) "Öğretmenin Kişilik Yeterlilikleri" *Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu*" 21-23 Mayıs 2003 Cumhuriyet Üniversitesi Kültür Merkezi, Sivas.
45. Ten Dam, G. and Volman, M., (2004). *Critical Thinking as a Citizenship Competence: Teaching Strategies, Learning and Instruction*, 14: 359-379. www.elsevier.com
46. Türk Dil Kurumu, (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Cilt 1.
47. Varış, F., (1996). *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler*, 6. Baskı, Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
48. Woolfolk, A.E., (1998). *Eductional Pyschology*. USA: by Allyn&Bacon A Viacom Company.
49. Yıldırım, A. ve Şimşek, H., (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Sözkese Matbaacılık.